

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари. -2022. -№ 3(6).
ISSN: 2181-1342 (Online)
<https://scienceproblems.uz>

Педагогика фанлари

Бабаджанов Ахмаджан Худойбердиевич
Гулистон давлат университети катта ўқитувчиси
E-mail: ahmadjanbabadjanov@gmail.com Тел.+998972777902,
Бобожонова Нилуфар Мамурбековна
Гулистон шаҳар 16-умумтаълим мактаби ўқитувчиси

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИДА ПОРТРЕТ ЖАНРИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ

Аннотация: мақолада портрет жанрининг тарихи, ривожланиши дарвлари, тасвирий санъатдаги ўрни ҳақида сўз юритилган. Портрет санъати инсоннинг ташқи кўринишини ифода этиши билан бирга, унинг қиёфаси орқали маънавий қизиқишлари, дунёқарашини кўрсатиб бериши айтиб ўтилган. Портрет жанрида ижод қилган устоз рассомлар, уларнинг машҳур асарларидаги афсонавий, лирик, психологик, инсоний фазилятларнинг тўлақонли талқини тўғрисида маълумот берилган.

Калит сўзлар: портрет, автопортрет, миниатюрвий портрет, тимсолий-рамзий портрет, ҳиссиётли портрет, жанр, санъат, ижод, асар, рассом, образ, характер, дунёқараш, критерия, Уйғонши даври.

Бабаджанов Ахмаджан Худойбердиевич
Старший преподаватель, Гулистанский государственный университет
E-mail: ahmadjanbabadjanov@gmail.com Тел.+998972777902,
Бобожонова Нилуфар Мамурбековна
Учитель Гулистанской 16 общеобразовательной школы

ЖАНР ПОРТРЕТА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Аннотация: В статье рассматриваются история жанра портрета, этапы его развития и его место в изобразительном искусстве. Также в статье отмечено, что искусство портрета, помимо выражения внешности человека, отражает его духовные интересы, мировоззрение через его образ. Мастера-художники, создавшие в жанре портретной живописи, получают информацию о полной интерпретации легендарных, лирических, психологических, человеческих качеств в своих знаменитых произведениях.

Ключевые слова: портрет, автопортрет, миниатюрный портрет, символический портрет, эмоциональный портрет, жанр, искусство, творчество, работа, художник, образ, персонаж, мировоззрение, критерии, ренессанс.

Babadjanov Ahmadjan Xudoyberdievich

Senior Lecturer, Gulistan State University

E-mail: ahmadjanbabadjanov@gmail.com Phone. + 998972777902,

Bobojonova Nilufar Mamurbekovna

Teacher of Gulistan 16th comprehensive school

PORTRAIT GENRE AND ITS IMPORTANCE IN FINE ARTS CLASSES

***Abstract:** in the given article was analyzed the history of the portrait genre, the stages of its development and its place in the visual arts. In this article was also noted that the art of portraiture, in addition to expressing a person's appearance, reflects their spiritual interests and worldview through their image. Master artists who have created in the genre of portraiture receive information about the full interpretation of legendary, lyrical, psychological, and human qualities in their famous works.*

***Key words:** portrait, self-portrait, miniature portrait, symbolic portrait, emotional portrait, genre, art, creativity, work, artist, image, character, worldview, criteria, Renaissance.*

Тасвирий санъат ўқув предмети ҳар бир инсон учун зарур бўлган бадиий маданиятга доир элементар билим ва малакалар беради. Чунки, ҳар бир ўқувчи келажакда қайси соҳада ишлашидан қатъий назар у ишдан ташқари вақтларида дам олиши, ҳордиқ чиқариши, иш вақтида сарфланган қувватини тиклаши керак бўлади. Бунга у юксак бадиий савияда ишланган санъат асарлари билан музей, кўргазмалар ва бошқа жойларда танишиш, уларни идрок этиш, улардан завқланиш орқали эришади. Тасвирий санъатнинг тур ва жанрлари мана шундай вазифани бажаради. Улар орасида портрет ўзининг алоҳида ўрнига эгаллиги билан ажралиб туради. Тасвирий санъатнинг энг мураккаб жанри бўлган портрет жанри инсон ёки бир гуруҳ кишиларнинг ташқи қиёфаси тасвирланган асарлар киради. Ҳар бир портрет ўзида портретга олинган инсонгагина хос бўлган белгиларни ифода этади. Жанрнинг ўзини номи қадим француз сўзидан келиб чиққан бўлиб “қандай белги бўлса, ўшандай тасвирлаш” деган маънони билдиради. Ваҳоланки, портретда ташқи ўхшашлик, портретнинг бадиий қимматини белгиловчи асосий критерия эмас. Портрет жанри инсоннинг фақатгина ташқи кўринишини ифода этибгина қолмасдан, балки унинг қиёфаси орқали ички кечинмалари, маънавий олами, кайфияти, дунёқараши, у яшаган даврнинг элементар хусусиятларни кўрсатиб беришни талаб қилади. Рассом портрет чизилаётганда инсонни фақатгина ўхшатишга эмас, унинг сиймосини матога туширишда ўзининг ижодий қобилиятларини ишга солиб, бадиий композицион ечимини топган ижодий асар сифатида ёндошади. Портрет санъати бир неча минг йиллик узок тарихга эга. Қадимги Мисрда инсон қиёфасини тасвирлашда ҳайкалтарошларнинг ўрни беқиёс бўлган. Улар инсоннинг ички

ҳиссиёти ва кечинмаларини кўрсатиб бермаган бўлсаларда, одам тасвирини ўзига ўхшатиб тасвирлашда етарлича аниқликка эришганлар. Қадимги грек уста хунармандлари худолар ва афсонавий қаҳрамонлар, шоир, файласуф ва машҳур шахсларининг образларини идеаллаштирган ҳолда тасвирлашга ҳаракат қилганлар. Бу билан улар ўзларининг гўзаллик ва нафосат оламига бўлган муносабатларини бадиийлаштирган. Кескин инсонинг психологияси ва характерини жуда аниқлик ва ҳаққонийлик билан ифодалаганлар. Қадимий Римда портрет ҳамда ҳайкалтарошлик санъати ўзининг жозибалилиги билан ажралиб туради. Рамзий ва тимсолий портретлар эрамиздан аввалги IV асрларда яратилгангани бизга маълум. Бу портретлар улар топилган жойнинг номи билан “фаюм портретлари” деб аталди. Европа санъатида ўрта асрларга келиб диний-мифологик образларга эътибор қаратилди, бир қатор рассомлар психологик жиҳатдан аниқ мазмунли портрет асарлари яратдилар. Булардан Наумберг шаҳри соборидаги графиня Ута ҳайкали, Прагадаги авлиё Вита соборидаги ҳайкал-портретларни келтиришимиз мумкин. Портрет санъатининг энг гуллаган даври Уйғониш даврига тўғри келади. Бу даврда санъат ва маданият энг гуллаган давр сифатида тарихда муносиб ўз жойини эгаллади. Барча соҳалар қатори тасвирий санъатда ҳам янги-янги машҳур рассомлар кашф қилинди. Улар ўз асарларида инсонни улуғловчи, унинг кадр-қимматини эъзозловчи асарлар яратдилар.

Улуг италиялик рассом Тициан ижодида замондошлари шоирлар, файласуфлар, хукмдорларнинг портретларини яратди. Ўзининг ишланиш техникаси билан, ички кечинмалари, характери кўрсатиб берган автопортрети алоҳида ажралиб туради. Рассомлардан кичик Ханс Холбейн қаламига мансуб “Шарл де Моретта” портрети орқали кўтаринки кайфият, ўзига ишонч ва жасурлик ифода этилади. Европадаги рангтасвир асарларида ҳиссиётли портретлар етакчи ўринни эгаллади. Бунда тасвирланувчини улуғлаш ва кўкка кўтариш ғояси илгари сурилди. Буюк голланд рассоми Рембрандт “Қария кампир портрети”да оддий бир инсон қиёфасида инсонийлик меҳру-саховатининг улуг бойлик эканлигини кўрсатиб беради. Рембрандт ўзининг бошқа гуруҳ портретларида турли инсоний хусусиятлар, темперамент ва ҳиссиётлар ва характерини ўзининг “Сукон цехининг улуғлари” ёки “Синдиклар” асарида ифодалайди.

XVIII асрда портрет жанри рус санъатида ўзининг изчил ривожини топди. Бу даврга ижод қилган рассомлар И.Н.Никитин, Ф.С.Рокотов, Д.Г.Левицкий, В.Л.Боровиковскийлар томонидан мураккаб, серқирра ва кўпёклама, кўтаринки руҳиятли, инсонни жунбушга келтирувчи, бадиий образга тасвирланган портретлар яратилди. XIX асрнинг биринчи ярмида портрет санъатида асосий

қахрамон сифатида орзули шахслар ифодаланди. Орзуманд ва қахрамона ҳаракатга мойил, юздаги табиийлик ва инсон гавдасининг тетик ҳолатлари О.А.Кипренскийнинг гусар “Е.В.Давидов портрети”да яққол кўринади. Романтик ишонч ва орзу, маънавий кучи ижодкорнинг “Кўлда альбом ушлаган автопортрети”да муҳрланган. 1860-1870 йилларда рус санъатининг демократик тарзда янгиланиши, реализмни дуёнга келиши, кўчманчи рассомлар ижодида тўла-тўқис рангтасвирнинг ривожланишига катта тўртки бериб юборди. Портретнинг алоҳида “портрет-тип” тури асосий ўринни эгаллади, инсон кийёфаси бу асарларда мураккаб психологик ҳолатларда тасвирланиб келинди, яъни унинг жамиятдаги роли баҳоланди, унинг ўзига хос бўлган алоҳида белгилари бир-бирини тўлдирган ҳолда кўрсатиб берилди. Бундай асарлар қаторига Н.Н.Генинг “А.И.Герцен портрети”, унинг кетидан В.Г.Перовнинг “Ф.М.Достоевский портрети” ва И.Н.Крамскойнинг “Л.Н.Толстой портрети” ва бошқа кўплаб замонасининг таниқли кишилари портретлари дунёга келди. И.Е.Репин инсонлардаги орзу-умидларнинг кучини катта темперамент билан “Н.М.Пирогов портрети”да кўрсатади ва у ўз моделларида бетакрор-конкрет, фақат уларгагина хос поза, ҳаракат, юз ифодаси ва улар орқали шахснинг маънавий хусусиятлари ва унинг социал характеристикасини топади. Ички кечинмалар, артистона вазоҳат “Актриса Е.А.Стрепетова портрети”да ифода этилган. Кейинроқ Г.Р.Ряжскийнинг “Раис”, Н.И.Струнниковнинг “Партизан”, М.В.Нестеровнинг “Академик И.П.Павлов портрети” номли асарлари ўз даврининг етук санъат асарлари қаторидан жой олди. Бу асарлари ўзининг инсон руҳиятига кучли таъсири орқали ўз аҳамиятига эга. Урушдан сўнгги йилларда халқ ҳаётини тасвирлашда, айниқса деҳқон юртдошларини қатор портретларида А.А.Пластов томонидан инсониятга хос бўлган, иродавий хусусиятлари ифодаланди. Кутилмаган композицион қизиқарли ҳолатлар, рангларнинг ўзаро боғлиқлик ва контрастлари П.Д.Кориннинг ижодига хос хусусият бўлиб, унда характерларнинг ифодасини кўрсатиб беришга уринган, Т.Т.Салаховнинг “Композитор Қора-Қораев портрети” асари композицион яхлит уйғунлик ҳамда ички ечинмаларни юз кийёфасида кўрсатиб берилган.

Шарқ (Ўрта Осиё, Афғанистон, Эрон, Ҳиндистон ва бошқалар) миниатюра санъатида портретнинг нодир наъмуналари яратилган (Масалан:Ризо Аббосий ва бошқалар ижодида). Жумладан, ўзбек портрет санъати ҳам бой тарихга эга. Бу санъат наъмуналари қадимги ва ўрта асрлар санъатида учрайди (масалан Юнон – Бақтрия, Хоразм, Кушон подшоларининг ҳайкал ва танга юзаларига ишланган бўртма тасвирлари), Амир Темур ва Темурийлар, Шайбонийлар ҳамда Бобурийлар даври санъати (Қамолиддин Бехзод, Маҳмуд Музаҳҳиб, Муҳаммаси Мурод Самарқандий ва бошқалар)даги миниатураларда маълум даражада

тараққий этган. Нафис (мўъжаз расм) миниатура тараққиёти давомида бир асар устида бир неча санъаткорлар ижодий ҳамкорлик қилган, кишилар қиёфаси, юзини тасвирловчи мусаввир номига Чехракушой (юзни очувчи) ёки чехра сўзи қошилган. Айниқса, Бобурийлардан Акбар ва Жаҳонгир даврида айрим шахслар тасвири билан бир гуруҳ (кўплаб аёнлар иштирокидаги) портрет яратиш тараққий этган. Ушбу портретлардан кейинчалик Европалик рассомлар (Рембранд, Ж.Рейнолдс ва бошқалар) маълум даражада ўрганган, илҳомланган. Миниатюрада ҳам портрет ишлаш Шарқ мусулмон мамлакатларининг амалий ва тасвирий санъати ўзининг тарихига эга. Буюк мусаввир Камолиддин Бехзод бир қанча машҳур шахсларнинг портретларини ишлаган. Улардан Султон Ҳусайн Мирзо портрети, Шайбонийхон портретлари маълум ва машҳурдир. Ҳозирги кунда Британия музейида нодир асар сифатида сақланаётган Бобур портрети ҳам машҳурдир. Маҳмуд Музаҳҳиб қаламига мансуб Алишер Навоий портрети уста мусаввирнинг юксак маҳоратидан дарак беради. Бу асар ҳозирда Техрондаги Шаҳаншоҳ кутубхонасида сақланиб келинмоқда. Ҳиндистонда яшаган ҳамюртимиз уста мусаввир Мурод Самарқандийнинг ҳам Шох Жаҳон ҳамда Аврангзеб портретлари ва ўзининг автопортрети бадиий дид ва юксак маҳорат билан ишланган миниатюравий портретдир. XX асрнинг иккинчи ярмида ўзбек портретчи рассомларидан Лутфилла Абдуллаев, Абдулҳақ Абдуллаев, Раҳим Аҳмедов, Малик Набиев, Зокир Иноғомовлар самарали ижод қилдирлар. Л.Абдуллаевнинг “Мулла Тўйчи Тошмухамедов”, “Йўлдош Охунбобоев портрети” номли асарлари реал рангтасвирнинг моҳирона ишланган гултожи ҳисобланади.

А.Абдуллаев илк ўзбек миллий портретчи устоз рассомларидан бири. Ўзбекистон тасвирий санъатида ўзининг юксак ижоди билан мазмунли ва сермахсул ижод қилди. “Аброр Ҳидоятлов Отелло ролида” асари орқали Отеллони ўйчан боқиши, гавда ҳаракати портретга романтик кўтаринкилик руҳини бахш этган. Унда юз ифодаси психологик ҳолати моҳирона тасвирланган. “Ойбек портрети” асари орқали муаллифнинг чуқур маънога эга сара асарларидан бири ҳисобланади. Рассом “Ойбек портрети”да ўзбек буюк адибининг характери ва ички ҳиссиётларитўлақонли очиб берилган. Рассом ўз асарида инсоннинг ички кечинмаларини қиёфасида тасвирлабгина қолмай, барча эғзу инсоний ҳислатларини, фазилатларини, психологиясини ёритиб бериш орқали буюк ўзбек ёзувчисининг жонли образини ярата олди.

Раҳим Аҳмедов қаламига мансуб “Сурхандарёлик аёл”, “Она ўйлари”, “Дехқон” каби асарларида инсон образини, унинг ички кечинмаларини ҳамда ҳис-туйғуларини, юксак орзуларини ва гўзал инсоний қалбини очиб беришга ҳаракат қилган ва бунинг уддасидан чиқа олган.

Малик Набиев ўзбек тасвирий санъати дарғаларидан каторида тириклигида ўзига хайкал кўйган ижодкор сифатида тарихда қолди. Рассом асарларининг аксарияти портрет жанри бўлиб, у асарларида ўз замондошлари билан бир каторда буюк тарихий алломалар образини яратиш устида кўп йиллар сермахсул ижод қилган ижодкор ҳисобланади. Унинг қаламига мансуб “Беруний портрети”, “Амир Темур” портретлари тарихий шахсларга ишланган портретлар ичида ўзига хос аҳамият ва қимматга эга.

П.П.Беньков Ўзбекистонга келган вақтда юртимиз манзаралари, инсонларнинг меҳр-оқибатларига, тарихий биноларимизнинг юксак дид билан ишланган композициялари ҳамда колоритнинг ёрқинлигини кўриб ҳайратда қолган. Шу ҳиссиётларни ўз асарларида акс эттирган. Унинг портрет жанрида ишлаган асарларидан “Қаҳрамоннинг онаси”, “Жангчига совға”, “Бозор”, “Лаби-ҳовуз”, “Шоҳи-зинда” каби асарларида инсонлар ички кўчинмалари, ҳистуйғуларини моҳирона акс эттирган. “Миллий кийимдаги татар қизи портрети”, устоз рассомлардан С.Абдуллаевнинг “Генерал Собир Рахимов портрети”, Б.Жалоловнинг “Комил Ёрматов портрети”, “Рақснинг туғилиши” каби асарларида ҳам ўзига хос услуб сезилиб туради.

Юқорида номлари келтирилган устоз рассомларнинг тасвирий санъатнинг портрет жанрида яратган асарлари бир умрга арзигулик санъат асарлари сифатида халқимиз қалбида мангу қолади, тарих ва келажакни узвий боғлаб туради. Уларни хотирасини доимо эсда тутиш учун хизмат қилади, қолаверса бу инсонлар ятатган асарлар усиб келаётган ёш авлод учун битмас-туганмас хазинадир.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Жаборов. Рангшуносликка оид айрим атама ва ибораларнинг изоҳли луғати. Т.: 2001 й.
2. Б.Орипов. Тасвирий санъатни ўқитиш методикаси. Н.: 2007 й.
3. Р.Ҳасанов. Тасвирий санъат асослари. Т.: Ғ.Ғулом. 2009 й.
4. Н.Абдуллаев. Санъат тарихи. 2-жилд, 1-китоб. Т.: Санъат. 2001 й.
5. А.Замошкин. Художники Средней Азии. “Искусство”. М.: 1949 г.
6. Б.Веймарн. Искусство Средней Азии. М.: Искусство. 1940 г.
7. А.Эгамбердиев. Жанровая Живопись Узбекистана. Т.: Ғ.Ғулям, 1989 г.
8. Н.Абдуллаев. Санъат тарихи электрон ўқув қўлланма. Т.: 2005 й.